

DOI 10.32626/2309-2254.2025-46.322-332

УДК 902:903.2(477.42)«1945/1949»

ХАДАДОВА Марина – старший викладач кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка, вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, індекс 10008, Україна (marinahadadova@gmail.com)

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-6807-7069>

Researcher ID AAR-1120-2020

KNADADOVA Maryna – senior teacher at the Department of World History of Zhytomyr Ivan Franko State University, 40 Velyka Berdychiska Street, Zhytomyr, index 10008, Ukraine (marinahadadova@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Хададова, М. (2025). Археологічні дослідження на Житомирщині в 1945-1949 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (46), 322–332.

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ЖИТОМИРЩИНІ В 1945—1949 рр.

Анотація. *Мета дослідження* – висвітлити хід археологічних досліджень на Житомирищині упродовж 1945-1949 рр. та визначити їх внесок у накопичення інформації щодо історичного розвитку вказаних територій від енеоліту до давньоруського часу. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах науковості, історизму, системності, методах емпіричного та теоретичного досліджень. **Наукова новизна** полягає в тому, що у вказаній статті вперше систематизована інформація про археологічні дослідження на території Житомирської області у другій половині 40-х років XX ст. **Висновки.** Влітку 1945 року відновлюються археологічні дослідження на Житомирищині. Саме на період з 1945 по 1949 рр. припадає найбільша кількість археологічних експедицій на території Житомирської області упродовж другої половини XX ст. Роботи проводились за певними напрямками, визначеними ще наприкінці 30-х рр. XX ст. Пріоритет надавався пошукам і дослідженню ранньослов'янських та давньоруських старожитностей. Протягом перших п'яти повоєнних років були розвідані та частково вивчені присілки Райковецького та Городського городищ, виявлені поселення ранньослов'янського часу. Важливими для історії східнослов'янських племен стали пам'ятки, які в подальшому були виділені в Лука-Райковецьку археологічну культуру. Вони виявились ланкою, що поєднувала ранньослов'янські (корчаксько-празькі) та давньоруські старожитності та доводила їх спадковість і автохтонність. При дослідженні давньоруських поселень увага зверталася на планування, розташування промислових об'єктів. Були відзначені особливості поселенської структури, центром якої було Райковецьке городище. Це дозволило зробити висновок про розвиток феодалних відносин, економічного становища, розвиток і організацію ремесла тощо. Ще один пріоритетний напрямок – виявлення пізньотрипільських пам'яток в поліській зоні, визначення території їх поширення. Вони були виділені в окрему городську групу, яка об'єднувала поселення та городища з однаковими ознаками матеріальної культури – житлобудуванням, керамічним виробництвом та ін. Загалом, у другій половині 40-х років XX ст. створювалася база для майбутніх фундаментальних досліджень археологічних пам'яток поліського регіону.

Ключові слова: археологічні дослідження, експедиція, городище, поселення, культурний шар.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE ZHYTOMYR REGION IN 1945—1949

Abstract. *The purpose of this study* is to highlight the course of archaeological research in the Zhytomyr region from 1945 to 1949 and to determine its contribution to the accumulation of information about the historical development of these territories from the Eneolithic to the Old Rus period. **The research methodology** is based on the principles of scientific rigor, historicism, systematization, and employs methods of both empirical and theoretical research. **The scientific novelty** lies in the fact that this article is the first to systematize information about archaeological research conducted in the Zhytomyr region in the second half of the 1940s. **Conclusions.** In the summer of 1945, archaeological research in Zhytomyrshchyna resumed. The period from 1945 to 1949 saw the highest number of archaeological expeditions in the region throughout the second half of the 20th century. The work was carried out according to specific directions

defined back in the late 1930s. Priority was given to the search for and study of the Early Slavic and Old Rus antiquities. During the first five postwar years, the outskirts of the Raikovets and Horodok fortified settlements were surveyed and partially studied, and Early Slavic settlements were discovered. Artifacts later identified as belonging to the Luka-Raikovets archaeological culture proved significant for the history of East Slavic tribes. These finds served as a link connecting the Early Slavic (Korchak-Prague) and Old Rus antiquities, demonstrating their continuity and indigenous origins. In the study of the Old Rus settlements, attention was paid to urban planning and the placement of industrial facilities. Distinct features of settlement structure were noted, with the Raikovets fortified settlement identified as the centre. This enabled conclusions to be drawn about the development of feudal relations, the economic situation, and the organization of crafts. Another priority direction was the discovery of Late Trypillian sites in the Polissia zone and the determination of their area of distribution. These were grouped into a distinct Horodok group, which included settlements and fortified sites with shared traits of material culture – such as housing construction, ceramic production, and more. Overall, in the second half of the 1940s, a foundation was laid for future fundamental research on archaeological sites in the Polissia region.

Key words: archaeological research, expedition, fortified settlement, settlement, cultural layer.

Постановка проблеми. На території Житомирської області упродовж ХХ ст. відбувалися археологічні дослідження з різною інтенсивністю. Одним із самих динамічних відтинків часу, коли на території області працювали десятки археологічних експедицій, був період другої половини 40-х років ХХ ст. Упродовж п'яти польових сезонів були зроблені відкриття, які мали важливе значення для вивчення історії поліського регіону з енеоліту до давньоруського часу.

Аналіз джерел та останні дослідження. У ході дослідження використовувались документи наукового архіву Інституту археології НАН України, а також публікації в академічному виданні Інституту археології УРСР «Археологічні пам'ятки УРСР», в якому публікувалися матеріали і звіти археологічних експедицій за 40-50-і рр. ХХ ст. На жаль, відсутні фундаментальні дослідження з вказаної тематики, дослідники згадують про археологічні дослідження другої половини 40-х рр. ХХ ст. на Житомирщині лише епізодично. Серед публікацій можна виділити працю С. Павленка (Павленко, 2016), присвячену безпосередньо археологічним дослідженням у Малині в 40-х рр. ХХ ст. Вказана тема відображена також у публікаціях, присвячених сучасним археологічним дослідженням в Житомирській області, зокрема в статтях А. Петраускаса та М. Хададової (Петраускас, Хададова, 2016), О. Тарабукіна (Тарабукін, 2023) та ін. Частково звертається до теми М. Сергєєва, яка характеризує вироби із кістки та рогу, що походять із розкопок М. Брайчевського та Р. Виєзжева у 40-х рр. ХХ ст. (Сергєєва, 2020). Деякі аспекти вказаної теми висвітлені О. Сухобоковим, С. Юренко (Сухобоков, Юренко, 2021), М. Хададовою (Хададова, 2010) у статтях, присвячених біографіям Д. Березовця та Б. Тимошука.

Мета статті – висвітлити хід археологічних досліджень на Житомирщині упродовж 1945-1949 рр. та визначити їх внесок у накопичення інформації щодо історичного розвитку вказаних територій від енеоліту до давньоруського часу.

Виклад основного матеріалу. Влітку 1945 року відновлюються археологічні дослідження на території Житомирської області. Житомирська розвідувоча експедиція Інституту археології АН УРСР, яку очолювали М. Смішко та Є. Махно, обстежила пам'ятки у 18 населених пунктах. Був зібраний і зафіксований підйомний матеріал з 21 об'єкта, а в чотирьох випадках провели археологічні розкопки. Отримані матеріали передали до Житомирського обласного музею (Махно, Бройтман, 1945, с. 2).

В обласному центрі провели розкопки на південно-західній околиці міста в урочищі Грем'ячому. Ще в 1924 р. С. Гамченко зафіксував 355 курганных насипів, 12 з яких дослідив. До 1945 р. збереглося 15 поховань, які теж були під загрозою знищення. Науковці при активній участі працівників житомирського музею розкопали 5 поховань, здійснених за обрядом трупопалення на стороні. Перепалені кістки або знаходились в поховальній урні яйцеподібної форми, або складались на рівні стародавнього горизонту, іноді в неглибоку яму і закривались насипом. При дослідженні курганного насипу були простежені рештки тризни – фрагменти керамічного ліпного посуду, деревне вугілля, кістки тварин. У якості супровідного інвентарю представлені круглодонні миски, крем'яні відщепи, бронзова шпилька. Аналогічні поховання, віднесені до бронзового віку, в 20-30 рр. XX ст. зареєстровані С. Гамченком та І. Левицьким на території Житомирського та Коростенського районів (Махно, 1949, с. 205–209).

Упродовж польового сезону 1945 року співробітники експедиції дослідили ще одну пам'ятку бронзової доби – дюнне поселення в урочищі Опириця (хутір Ворошилівка Волицької сільради Троянівського району Житомирської області). Вся площа поселення складала близько 3 га. Досліджено було 84 м². З цієї площі походило 607 фрагментів ліпного посуду, кам'яні знаряддя, кістки тварин. Посуд з поселення за технікою виконання, формою і орнаментом подібний до посуду тшчинецько-комарівської культури, що був виявлений при дослідженні Войцехівського могильника періоду пізньої бронзи (Махно, 1949, с. 210).

У наступні роки Є. Махно очолювала експедиції, які мали на меті виявлення та дослідження ранньослов'янських пам'яток на території Житомирської області. У 1946 р. за ініціативою академіка П. Єфименка і при активній участі В. Гончарова така експедиція була створена, в її складі працював також Б. Тимошук, на той час співробітник Бердичівського музею (Науковий архів ІА НАНУ, фонд експедицій 425, 1946/24, арк.1). Метою досліджень експедиції стало визначення топографії та планування поселень, прийоми житлобудування культури «полів поховань». Об'єктами досліджень стали

кілька поселень в північно-західній частині Правобережної України, серед яких два поселення на Житомирщині – Пряжів Житомирського району та Ягнятин Ружинського району Житомирської області.

На поселенні Ягнятин-1, розташованому в північно-західній частині села, в 1946 р. було досліджено 327 м² в трьох розкопах, де були виявлені житла наземного типу з глиняною долівкою та вогнищами, обкладеними камінням. Житла будувались на дерев'яному каркасі. Серед знахідок переважав посуд, зроблений на гончарному колі – 97,5% від загального числа фрагментів. Також було зафіксовано кілька різночасових прошарків, тож поселення датували II–VII ст. н.е. (Махно, 1947, с. 153–168).

Розкопки на Ягнятинському поселенні продовжились в наступні роки. У 1947 р. було виявлено залишки 10 споруд, що загинули від пожежі. У деяких приміщеннях простежено виробничі печі, що використовувались, наприклад, для випалу кераміки (Махно, 1952, с. 154–156).

Поселення біля с. Пряжів розташовувалось на надзаплавній терасі р. Коденки. Рештки жител були розміщені в один ряд над схилом тераси. Досліджено залишки кількох наземних споруд. Було виявлено 857 знахідок, серед яких фрагменти ліпного та гончарного посуду, вироби із каменя, заліза, кістки. Відомості про подібні поселення дозволили сформулювати наступні висновки щодо топографії та житлобудування: поселення культури «полів поховань» в південно-західній частині Подніпров'я переважно розташовувались на південно-східних схилах надзаплавних терас невеликих річок рядами вздовж берега. Будівлі були наземні, овальні або чотирикутні в плані з утрамбованою або глиняною долівкою з вогнищем чи пічкою (Махно, 1947, с. 174).

У вказаний період в Житомирській області працювали й інші археологи, зокрема експедиції Інституту археології АН УРСР, яку очолював В. Гончаров. У 1946 р. науковці досліджували посад і сільські поселення навколо Райковецького городища, а також більш віддалені поселення з метою вивчення всього поселенського комплексу. Планувалося також проведення розвідок. Експедиція мусила дещо скорегувати свої плани у зв'язку з нестачею робочої сили. Зокрема, Житомирський та Бердичівський музеї не змогли вчасно відрядити своїх представників в експедицію, що на певний час відтермінувало початок розкопок (Науковий архів ІА НАНУ, ф. експедицій 392, 1946/18, арк. 6, 9).

Саме городище було ретельно досліджене ще в 20–30-х рр. XX ст., але повне уявлення про нього як про ранньофеодальне місто можливо було отримати лише вивчивши прилеглий регіон, що і було метою експедиції. Дослідження розпочались з розкопок в урочищі Запасіка, розташованому на північний захід від дитинця. Там були виявлені рештки жител-землянوک з глинобитною долівкою. У кількох землянках знаходилися печі-кам'янки. Такі ж землянки дослідили і в урочищі Лука на правому березі р. Гнилоп'ять. Серед знахідок на вказаних об'єктах переважали фрагменти кераміки, а саме грубого ліпленого посуду, що нагадував посуд скіфських часів, а форми і орнамент були подібні до ранньослов'янського (Гончаров, 1947, с. 31–34).

Також було досліджено ряд сільських поселень, розташованих на різній відстані від городища. Одне із поселень розташовувалось біля західного валу. Воно частково досліджувалось в 1935 р., а в 1946 р. розкопано ще три житла. У результаті досліджень стало зрозумілим, що це не лише житлові приміщення, але й виробничі. У двох землянках було по дві печі, одна із яких являла собою гончарний горн. В іншій землянці знаходились частково оброблені заготовки під жорна. В процесі розчистки розкопу з'явилися рештки ще однієї землянки, в середині якої були знайдені жорна в робочому положенні (Гончаров, 1947, с. 36–39).

Розкопані були також три віддалені від городища сільські поселення, вивчення яких дозволило зробити наступні висновки: городище виникло на місці раніше існуючих трьох ранньслов'янських поселень; на відміну від городища з наземними житлами та багатим інвентарем на посаді і сільській околиці спостерігаються невеликі за площею напівземлянки; житла на посаді були також майстернями, сільські напівземлянки мали лише житлове призначення. На всіх поселеннях знайдені рештки кістяків людей. Це свідчить про те, що жителі поселень загинули одночасно з жителями Райковецького городища (Гончаров, 1947, с. 42–44).

Ще одним важливим завданням експедиції стало дослідження нової групи пам'яток в урочищі Лука, датованих VIII–IX ст. В подальшому вони отримали назву Луки-Райковецької культури. Сам Гончаров пов'язував нововідкриті пам'ятки з племенами древлян. Також співробітники експедиції досліджували городище на правому березі р. Случ біля с. Колодяжне, яке пов'язують з літописним Колодяжином. На дитинці були розкопані 7 дерев'яних зрубних жител і три землянки. Всі об'єкти були знищені пожежею (Гончаров, 1952а, с. 180–181).

У 40-і рр. XX ст. значну увагу археологи приділяли літописному місту Городську, розташованому біля села з відповідною назвою в Коростишівському районі Житомирської області. Із літописів відомо, що місто було спалене в 1257 р. князем Данилом Галицьким. Сам Городськ являв собою комплекс із кількох городищ, перше із яких розташоване в центрі села. На ньому були виявлені рештки згорілих зрубних будівель, кістяки загиблих захисників городища, багатий інвентар – побутові предмети, прикраси, зброя, фрагменти кераміки. У процесі вивчення решток будівель та культурного шару було встановлено, що житлові та фортифікаційні комплекси городища будувались одночасно (Гончаров, 1952b, с. 182–183).

На одному із малих городищ, було закладено розкоп площею 600 м² і досліджено шість житлових землянок, одну майстерню, одну культову споруду, 5 великих вогнищ та 13 невеликих. В культурному шарі перемішані давньоруські та пізньотрипільські матеріали (Дмитрієвська, 1947, с. 47–48).

У результаті досліджень 1947 року, в яких брав участь М. Брайчевський, було простежено співвідношення жител та зернових ям, зібрані інші матеріали для встановлення культурно-історичної стратиграфії. Накопичений археологічний матеріал дозволив визначити чотири періоди існування міс-

та: початок IX–X ст., кінець X – початок XI ст., XI ст., XII – початок XIII ст. (Брайчевський, 1952, с. 187–196).

Слід зазначити, що у 1945–1949 рр. не лише українські археологічні експедиції працювали в Житомирській області. У 1949 р. продовжила свою діяльність спільна експедиція Інституту археології УРСР та Інституту матеріальної культури Академії наук СРСР. Метою експедиції був пошук пам'яток, пов'язаних із походження слов'ян. Це було продовження програми вивчення етногенезу слов'ян, яка розпочалась ще наприкінці 30-х рр. XX ст. Дослідження Дніпровської (Слов'янської) археологічної експедиції проводились і на пам'ятках Житомирського Полісся. Ще в 1940 р. розкопки на території Малина проводили дослідники окремого загону Слов'янської експедиції під керівництвом А. Дмитрієвської. Дослідження були продовжені в 1949 р. На цей раз експедицію в Малин очолював відомий археолог-славист М. Третьяков (Павленко, 2016, с. 104–108).

Але дослідження на території Малина носили характер розвідок, можливо тому про них мало інформації. Для відтворення їх ходу було використано текст польового щоденника М. Третьякова та єдине креслення на міліметровому папері, яке не було закінчене. Так було визначено ділянку городища, де був закладений розкоп розміром 8х2 м. У верхніх шарах розкопу знаходились рештки житлової споруди XVIII ст., нижче – культурний шар давньоруського часу XI–XIII ст. На глибині 0,8–1,2 м було зафіксовано скупчення обпаленої глини, який у записах в щоденнику представлений як розвал глинобитної печі. Потужність давньоруського шару в межах розкопу коливалася від 1,57 до 1,80 м. Але описи нижніх шарів в щоденнику відсутні. Є відомості про закладений на городищі шурф і невелике креслення з позначенням заглибленого в материк об'єкту. Невідома також доля знахідок з городища – фрагментів гончарної кераміки, фрагментів жорен, скляних браслетів, металургійних шлаків тощо. Припускають, що вони могли потрапити в фонди Ермітажу (Павленко, 2016, с. 108–109).

Упродовж 1945–1949 рр. археологічне вивчення Житомирської області відбувалося в основному у вигляді розвідок, як цільових, з метою виявлення пам'яток конкретного періоду, так і загальних. Зокрема, Р. Виезжев в 1946 р. провів розвідку в нижній течії р. Гнилоп'ять. В результаті були зафіксовані пам'ятки часів неоліту, поселення Трипільської культури, бронзового віку та скіфського часу в Райках, Слободищі, Троянові, Рудні-Городищі. У науковий обіг були введені відомості про ранньослов'янські та давньоруські пам'ятки регіону (Виезжев, 1952, с. 197–199).

У 1949 р. Р. Виезжев провів розвідки з метою пошуку археологічних пам'яток по верхній течії р. Гнилоп'ять та р. Гуйва. У процесі розвідки були обстежені заплава, надзаплавні тераси та схили плато. У результаті виявили раніше невідомі пам'ятки біля с. Жежелів, а саме пізньотрипільське поселення та слов'янське городище з доволі складною системою фортифікацій. Зафіксовані також пам'ятки пізньотрипільського та ранньослов'янського часу біля сіл Піски та Старосілля тощо (Виезжев, 1955, с. 165–167).

Окремо слід відзначити пошук і дослідження характерних для Житомирщини пам'яток пізньотрипільського часу. Вони часто виявлялись в процесі дослідження ранньослов'янських або давньоруських пам'яток, фіксувалися в ході археологічних розвідок. Так під час розвідки 1946 року, проведеної експедицією під керівництвом В. Гончарова, було відкрито трипільське поселення, розташоване на високому мисі правого берега р. Роставиця біля с. Паволоч Попільнянського району Житомирської області. Вже наступного року пам'ятку досліджувала експедиція, у такому складі: М. Макаревич, О. Лагодовська, Ю. Захарук. У процесі дослідження поселення в різних його частинах були закладені траншеї, в результаті виявлені 5 жител наземного типу з рештками печей. Серед заповнення культурного шару багато фрагментів кераміки, антропоморфні та зооморфні статуетки, важки від ткацького верстату, зернотерки, кам'яні знаряддя. Окремо варто відзначити колекцію глиняних пряслиць, 76 із яких цілі (Макаревич, 1952, с. 96–102).

У 1948 р. Коростенська археологічна експедиція Інституту археології АН УРСР на чолі з І. Левицьким продовжила роботи по вивченню неоліту Полісся та його зв'язку з Трипіллям, розпочаті ще в 1930 р. співробітниками Коростенського та Житомирського музеїв. Розкопки проводились на торфовищі Моства, де за допомогою шурфів та траншей було досліджено 200 м². Були виявлені рештки прямокутного в плані житла, по периметру якого простежені 16 стовпових ям. На території самого житла були знайдені численні фрагменти ліпної кераміки, орнаментовані відтиском шнура. Ця кераміка аналогічна кераміці з поселення Городськ. На торфовищі також були зафіксовані кілька нашарувань різних археологічних періодів, зокрема пізнього палеоліту та неоліту (Левицький, 1952, с. 70–74).

У 1949 р. загін Волинсько-Подільської археологічної експедиції Інституту археології УРСР під керівництвом Ю. Захарука та за участі О. Лагодовської проводив дослідження трипільського поселення в урочищі Горбовиця біля с. Нова Чорторія Любарського району Житомирської обл. Це були розвідкові розкопки, в ході яких визначили площу поселення, яка складала 800 м². У двох закладених траншеях фіксувались скупчення обпаленої глини, фрагменти кераміки, вироби із кременя, прясельця та грузила. Керамічні фрагменти орнаментовані відтиском шнура, повністю відсутня розписна кераміка та антропоморфні статуетки. Весь матеріал – господарський і побутовий, був аналогічний матеріалу з поселень Городськ, Паволоч, Колодяжне, Райки, які відносяться до т. зв. городської групи пізньотрипільських пам'яток (Захарук, 1956, с. 130–132).

Висновки. Влітку 1945 року відновлюються археологічні дослідження на Житомирщині. Саме на період з 1945 по 1949 рр. припадає найбільша кількість археологічних експедицій на території Житомирської області упродовж другої половини ХХ ст. Роботи проводились за певними напрямками, визначеними ще наприкінці 30-х рр. ХХ ст. Пріоритет надавався пошукам і дослідженню ранньослов'янських та давньоруських старожитностей. Протягом перших п'яти повоєнних років були розвідані та частково ви-

вчені присілки Райковецького та Городського городищ, виявлені поселення ранньослов'янського часу. Важливими для історії східнослов'янських племен стали пам'ятки, які в подальшому були виділені в Лука-Райковецьку археологічну культуру. Вони виявились ланкою, що поєднувала ранньослов'янські (корчаксько-празькі) та давньоруські старожитності та доводила їх спадковість і автохтонність. При дослідженні давньоруських поселень увага зверталася на планування, розташування промислових об'єктів. Були відзначені особливості поселенської структури, центром якої було Райковецьке городище. Це дозволило зробити висновки про розвиток феодалних відносин, економічного становища, розвиток і організацію ремесла тощо. Ще один пріоритетний напрямок – виявлення пізньотрипільських пам'яток в поліській зоні, визначення території їх поширення. Вони були виділені в окрему городську групу, яка об'єднувала поселення та городища з однаковими ознаками матеріальної культури – житлобудуванням, керамічним виробництвом та ін. Загалом, у другій половині 40-х років XX ст. створювалася база для майбутніх фундаментальних досліджень археологічних пам'яток поліського регіону.

Список використаних джерел і літератури:

- Брайчевський, М. Ю.** (1952). Розкопки на третьому Городському городищі. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 187–196.
- Виезжев, Р. І.** (1952). Археологічні пам'ятки нижньої течії р. Гнилоп'яті. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 197–206.
- Виезжев, Р. І.** (1955). Археологічні пам'ятки верхньої течії р. Гнилоп'ять та нижньої течії р. Гуйва. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 5, 165–167.
- Гончаров, В.** (1947). Посад і сільські поселення коло Райковецького городища (за матеріалами експедиції 1946 р.). *Археологічні пам'ятки УРСР*, 1, 31–46.
- Гончаров, В. К.** (1952a). Роботи Волинської експедиції 1948 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 169–181.
- Гончаров, В. К.** (1952b). Розкопки древнього Городська. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 182–186.
- Дмитрієвська, А.** (1947). Звіт Городської експедиції 1946 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 1, 47–49.
- Захарук, Ю. М.** (1956). Пізньотрипільське поселення в верхів'ях Случі. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 6, 130–133.
- Левицький, І. Ф.** (1952). Дослідження стоянки на торфовищі Моства в 1948 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 4, 70–77.
- Макаревич, М. Л.** (1952). Трипільське поселення біля с. Паволочі. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 4, 70–77.
- Махно, Є.** (1949). Дві пам'ятки бронзової доби в басейні р. Тетерева. (Житомирська експедиція 1945 р.). *Археологічні пам'ятки УРСР*, 2, 205–211.
- Махно, Є.** (1947). Поселення культури «полів поховань» на північно-західному Правобережжі. (Розкопки 1945-1946 рр.) *Археологічні пам'ятки УРСР*, 1, 163–176.
- Махно, Є.** (1952). Ягнятинська археологічна експедиція. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 3, 154–168.
- Махно, Є. & Бройтман, А.** (1945). Археологічні розкопки на Житомирщині. *Радянська Житомирщина*, 179 (19 вересня), 2.
- Науковий архів ІА НАНУ.

- Павленко, С. В.** (2016). Дослідження Малинського городища у 40-х роках XX століття. *Археологія і давня історія України*, 4, 103–110.
- Петраускас, А. & Хададова, М.** (2016). Розкопки древлянського городища VIII ст. в м. Малині. *Археологія і давня історія України*, 4, 88–92.
- Сергеева, М. С.** (2020). Вироби з кістки та рогу з малого Городського городища. *Археологія і давня історія України*, 1, 192–201.
- Сухобоков, О. В. & Юренко, С. П.** (2021). Шляхи та доля археолога Дмитра Березовця. *Археологія і давня історія України*, 3, 5–19.
- Тарабукін, О. О.** (2023). Пам'ятки VIII-X ст. на Житомирщині (матеріали до археологічної карти). *Археологія і давня історія України*, 3, 148–165.
- Хададова, М. В.** (2010). Перші польові щоденники Б. О. Тимощука (1946 р.). *Актуальні проблеми археології*, 4, 300–302.

References:

- Braichevskyi, M. Yu.** (1952). Rozkopky na tretomu Horodskomu horodyshchi [Excavations on the Gorodsk settlement]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 3, 187–196. [in Ukainian].
- Vyiezzhev, R. I.** (1952). Arkheolohichni pam'iatty nyzhnoi techii r. Hnylop'iaty [The archaeological monuments of the lower reaches of the River Gnylopyat]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 3, 197–206. [in Ukainian].
- Vyiezzhev, R. I.** (1955). Arkheolohichni pam'iatty verkhnoi techii r. Hnylop'iat ta nyzhnoi techii r. Huiva [The archaeological monuments of the upper reaches of the River of Gnilopia and the lower reaches of the Guyva River]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 5, 165–167. [in Ukainian].
- Honcharov, V.** (1947). Posad i silski poselennia kolo Raikovetskoho horodyshcha (za materialamy ekspedytsii 1946 r.) [Positions and rural settlements around the Raikovetsky settlement (according to the materials of the expedition 1946)]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 1, 31–46. [in Ukainian].
- Honcharov, V. K.** (1952a). Roboty Volynskoi ekspedytsii 1948 r. [Works of the Volyn expedition 1948.]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 3, 169–181. [in Ukainian].
- Honcharov, V. K.** (1952b). Rozkopky drevnoho Horodska [Excavations of Ancient Gorodsk]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 3, 182–186. [in Ukainian].
- Dmitriievska, A.** (1947). Zvit Horodskoi ekspedytsii 1946 r. [Report of the Gorodsk expedition of 1946]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 1, 47–49. [in Ukainian].
- Zakharuk, Yu. M.** (1956). Piznotrypilske poselennia v verkhiv'iakh Sluchi [Late Trypillian settlement in the upper Sluch]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 6, 130–133. [in Ukainian].
- Khadadova, M.V.** (2010) Pershi polovi shchodennyky B.O.Tymoshchuka (1946 r.) [The first field diaries of B.O. Tymoshchuk (1946)]. *Aktualni problemy arkheolohii*, 4, 300–302. [in Ukainian].
- Levytskyi, I. F.** (1952). Doslidzhennia stoianky na torfovyshchi Mostva v 1948 r. [Study of parking in the peatlands Mostva in 1948.]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 4, 70–77. [in Ukainian].
- Makarevych, M. L.** (1952). Trypilske poselennia bilia s. Pavolochi [Trypillian settlement near the village Pavolochi]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 4, 70–77. [in Ukainian].
- Makhno, Ye.** (1949). Dvi pam'iatty bronzovoi doby v baseini r. Tetereva. (Zhytomyrskaya ekspedytsiia 1945 r.) [Two bronze era monuments in the Teterev River. (Zhytomyr expedition of 1945)]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 2, 205–211. [in Ukainian].
- Makhno, Ye.** (1947). Poselennia kultury «poliv pokhovan» na pivnichno-zakhidnomu Pravoberezhzhii. (Rozkopky 1945–1946 rr.) [Settlement of culture of burial fields on the northwestern Right Bank. (Excavations of 1945–1946)]. *Arkheolohichni pam'iatty URSS*, 1, 163–176. [in Ukainian].

Makhno, Ye. (1952). Yahniiatynska arkheolohichna ekspedytsiia [Yagnatyn archaeological expedition]. *Arkheolohichni pam'iatky URSR*, 3, 154–168. [in Ukainian].

Makhno, Ye. & Broitman, A. (1945). Arkheolohichni rozkopky na Zhytomyrshchyni [Archaeological excavations in Zhytomyr region.]. *Radianska Zhytomyrshchyna*, 179 (19 veresnia), 2. [in Ukainian].

Naukovyi arkhiv IA NANU [Scientific Archive of IA NASU]. [in Ukainian].

Pavlenko, S. V. (2016). Doslidzhennia Malynskoho horodyshcha u 40-kh rokakh XX stolittia [The study of the Malynsky settlement in the 1940s.]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 4, 103–110. [in Ukainian].

Petrauskas, A. & Khadadova, M. (2016). Rozkopky drevlianskoho horodyshcha VIII st. v m. Malyni [Excavations of the Drevlyan settlement of the 8th century in the city of Malyn]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 4, 88–92. [in Ukainian].

Serheieva, M. S. (2020). Vyroby z kistky ta rohu z maloho Horodskoho horodyshcha [Bone and Anthler Products from the small Hillfout of Horodsk]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1, 192–201. [in Ukainian].

Sukhobokov, O. V. & Yurenko, S. P. (2021). Shliakhy ta dolia arkheoloha Dmytra Berezovtsia [The paths and fate of the archaeologist Dmitry Berezovets]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3, 5–19. [in Ukainian].

Tarabukin, O.O. (2023). Pam'iatky VIII-Kh st. na Zhytomyrshchyni (materialy do arkheolohichnoi karty) [Monuments of the 8th-10th centuries. in the Zhytomyr region (materials for the archaeological map)]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3, 148–165. [in Ukainian].

Khadadova, M. V. (2010). Pershi pol'ovi shchodennyky B.O.Tymoshchuka (1946 r.) [The first field diaries of B. O. Tymoshchuk (1946)]. *Aktual'ni problemy arkheolohiyi*, 4, 300–302. [in Ukainian].

Отримано: 12.03.2025